

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArGHIS

Jaargang 15
augustus 2011

2

COLOFON

KLAAIKLUTEN verschijnt enkele malen per jaar en wordt uitgegeven door de ‘Stifting ArgHis’:
ARGEOLGYSK-HISTOARYSKE
RUNTE LITTENSERADIEL

Bestuur ArgHis:

Klaas Abma, voorzitter
Rintje de Schiffart, secretaris
Marius Kasteleijn, penningmeester
Jaap Scheffer, projectcoördinator
Simen Fopma, bestuurslid

Redactie Klaaikluten:

Jan Folkerts
Jelle Miedema

Kopij en inlichtingen:

j.miedema@welling-translations.eu
tel.: 071.5218318; kopij vóór:
1 maart, 1 augustus en 1 december

Vormgeving en opmaak:

Frits Sieperda

Donateurschap:

Het donateurschap van de ‘Stifting ArgHis’ bedraagt (minimaal) € 12,50 per jaar; Klaaikluten krijgt u dan gratis toege-
stuurd

Adreswijzigingen:

R. de Schiffart,
Doarpsstritte 25,
9021 CK Oosterwierum
rdeschiffart@planet.nl

KB-Registratie:

Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Foto voorpagina: Gevelstien op it hús fan de famylje De Jong-Ten Cate, de Jister 8 te Mantgum

Foaropwurd

Dit is de lêste reguliere Klaaikluten. Hjirnei giet ArgHis fierder mei www.histoarysklittenseradiel.nl. Tiden hawwe tiden, papier makket plak foar digitaal wurk. Mar dit is noch net de lêste Klaaikluten. Jelle Miedema hâldt op mei syn redaksjewurk, hy wol mear oan genealogy dwaan, en it bestjoer fan ArgHis hat doe besletten der nei fyftjin jier wat Klaaikluten oanbelanget in punt efter te setten. Dat wol sizze, yn desimber komt noch wol in Ynhâldsopjefte en Register fan Klaaikluten oer alle jierongen 1996-2011 út.

Ferskate redaksjeleden binne foar en nei al betanke en as lêste wolle we hjir graach opmakker Frits Sieperda yn it sintsje sette. Fan it begjin ôf hat hy de opmaak fan Klaaikluten fersoarge. Gjin aller-allerlêste korreksje wie him tefolle en as foar in bydrage noch in foto nedich wie, dan koene we ek in berop op him dwaan. Frits, tige betanke foar dyn ynset.

De boppeneamde oergong fan ‘papier nei digitaal’ fynt yn dizze Klaaikluten syn wjerslach. Twa stikken fan Jeanine Otten steane ek op it boppeneamde webstee en de bydrage fan Klaas Abma oer it Galgelân ûnder Jorwert sit tusken Klaaikluten en it webstee yn: neist ‘nij nijs’ is ek relatyf ûnbekend ‘âld nijs’ wolkom. Nij nijs yn dizze Klaaikluten is it stik fan Gerben de Jong en Nynke ten Cate oer de gevelstien fan harren hús yn Mantgum. Fierders is der fan Abma wer in ‘Van het Bestuur’, komt Jan Folkerts werom op de tinkstien by Klaaiterp, giet Jelle Miedema fierder mei prekadastraal Wommels en komt Jeanine Otten mei it grutte nijs dat Paul Bogaerts fan Easterein de akten fan it Nedergerjocht fan Hinnaarderadiel fotografearre hat foar Tresoar. Noch even en wy kinne, nei eventueel in kursus âld skrift, al dy âlde argyven fan Hinnaarderadiel samar ynsjen – net earne oars op microfiche, mar thús op de kompjûter.

As lêste graach omtinken foar it webstee. Dat moat in leechdrompelig webstee wurde, wêrop ArgHis fan alles oer de skiednis fan Littenseradiel foar eltsenien beskikber stelle wol. Dus, kopij tenei graach nei www.histoarysklittenseradiel.nl, of better nei Jan Folkerts oftewol jnflkrts@gmail.com. En dat is noch net alles. Sûnt begjin dit jier is ek in groep minsken op Facebook aktyf. Eltsenien kin him of har dêrfoar oanjaan via www.facebook.com/groups/histoarysklittenseradiel. Men kin dêrop sels in koart berjocht sette, in fraach stelle, of meiprate oer in ûnderwerp dat troch in oar oandroegen is. De bedoeling fan ien en oar is lokale skiednis tichter by in grut publyk te bringen.

De redaksje.

Pauls passie, of akten over de geschiedenis van Hennaarderadeel gedigitaliseerd

---

Jeanine Otten

Enorme klus

Naast wat daarover in genealogische artikelen, in het *Boerderijenboek Hennaarderadeel 1511-1698* en in *Klaaikluten* (1996-2011, diverse auteurs*) is geschreven, is het sinds kort mogelijk veel meer over de 16de en 17de-eeuwse geschiedenis van de grietenij Hennaarderadeel te weten te komen. Paul Borghaerts, wonend op 't Skrok onder Easterein, heeft onlangs alle akten uit het archief van het Nedergerecht Hennaarderadeel in Tresoar te Leeuwarden en in het gemeentearchief Littenseradiel te Wommels digitaal gefotografeerd. Daarmee zijn deze stukken digitaal weer bij elkaar gekomen. Een enorme klus. In Tresoar, waar de archieven van alle nedergerechten bewaard worden, is een speciale ruimte waar de originele akten door middel van digitale fotografie worden gereproduceerd en digitaal opgeslagen. Deze akten zullen binnen afzienbare tijd op de website van Tresoar www.tresoar.nl beschikbaar worden gesteld. De inventaris van het archief van het Nedergerecht Hennaarderadeel is te raadplegen op www.hennaerderadeel.nl/pages/sub/3/18950/Nedergerechten_Hennaerderadeel.html

Nedergerecht

Het Nedergerecht van Hennaarderadeel heeft tot 1811 bestaan. Hierin zijn opgenomen de Proclamatieakten (huwelijksaankondigingen en verkopen van huizen), de Hypotheekboeken (obligaties, leningen, aankopen van huizen en grond en de afhandeling daarvan), de Weesboeken (boedelinventarissen opgemaakt na overlijden en

rechten van de erven vastgesteld), Sententies en Reces (onenigheden). De taken en bevoegdheden van de nedergerechten ten aanzien van de criminele rechtspraak sententies waren gering, alleen lichte overtredingen mocht de vrederechter zelf afdoen. Voor het overige waren de nedergerechten volledig dienstbaar aan het Hof van Friesland te Leeuwarden. Ze moesten wel misdadigers en verdachten arresteren en inlichtingen over het delict verzamelen. Deze inlichtingen, "informatiën" genoemd, werden – zo mogelijk met de gearresteerde delinquent – naar Leeuwarden opgestuurd. Criminele activiteiten gaven vaak aanleiding tot correspondentie tussen het Hof (of de procureur-generaal) en de nedergerechten.

Schatkamer van informatie

Paul Borghaerts heeft echter nog meer gedaan. Vanwege zijn interesse in de geschiedenis van zijn eigen woonomgeving heeft hij talloze akten getranscribeerd en op zijn speciale website www.hennaerderadeel.nl voor iedere belangstellende ter beschikking gesteld. Deze website vormt een schat aan gegevens met betrekking tot de geschiedenis van de oude grietenij Hennaarderadeel. Onderzoekers kunnen via de website contact opnemen met Paul Borghaerts.

Pauls passie

De website www.hennaerderadeel.nl is opgebouwd uit een aantal hoofdstukken: Skrok, Hennaerdt, Roorda, Eijsinga, Inventaris en

boelgoeden, Anekdoten, Handschriften, Woord en afkorting, Kaarten, Hoe het begon, Disclaimer en Gastenboek. Zeer lezenswaardig is het stuk ‘Hoe het begon’. De passie die Paul Borghaerts voor het transcriberen van talloze akten ontwikkelde, is uit dit hoofdstuk goed verklaarbaar.

Oude landschapsstructuren

Het doel van de website *www.hennaerderadeel.nl* is om aan de hand van een aantal boerderijen - gelegen op of nabij oude terpen in het hart van het oude Hennaerderadeel - en met behulp van transcripties van akten uit het archief van het Nedergerecht, een beeld scheppen van de geschiedenis van deze boerderijen. Daarbij wil Borghaerts een verband leggen tussen de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied en de in het landschap aanwezige structuren van terpen, slenken, vaarten, greppels, dijken en wegen. Voorbeelden daarvan zijn te vinden in de bijdragen van Philippus Breuker aan *Klaaikluten* (zie aldaar).

Skrok en Hinnaard

De meeste transcripties maakte Borghaerts van akten en vermeldingen in het archief van het Nedergerecht van Hennaerderadeel, maar hij was ook in de gelegenheid akten in andere archieven te raadplegen, zoals dat van Eysinga-Vegelin van Claerbergen. Voorlopig beperkt hij zich tot het gebied ‘t Skrok bij Easterein en het oude dorp Hinnaard. Deze twee gebieden liggen tegen elkaar aan. Centraal in dit onderzoeksgebied ligt de boerderij (vroeger de sate en state) ‘Sassinga’ waar de familie Sassinga en later de families Roorda, Grovestins, Glins van Humalda en Van Eijsinga de scepter zwaaiden. Veel boerderijen in het genoemde gebied waren vroeger of later in het bezit van deze families.

Defloratie

Daarnaast geeft Borghaerts een kostelijke schat aan gegevens over allerlei personen en gebeurtenissen. Dat het in vroeger eeuwen niet altijd zachtzinnig aan toe ging, valt prachtig te lezen onder het kopje ‘Anekdoten’ en dan ‘Gewel-

digheden’. In 1543 werd vastgelegd dat Wibrich, de dienstmeid van Ruurd Roorda, Jelte Mennes uit Wommels aanklaagde omdat zij door hem ontmaagd was. Waarschijnlijk hadden Wibrich en Jelte een voorproefje op hun huwelijks staat genomen en wilde Jelte Mennes achteraf zijn trouwbelofte niet nakomen, waardoor Wibrich met de brokken zat. Als onderpand voor de kosten van het proces naar aanleiding van de defloratie (ontmaagding), stelde Ruurd Roorda het beste stuk meedland (weiland) ter beschikking dat hij in Hennaerderadeel had.

Ruurd Roorda

Ook voor Easterein en Hinnaard is Ruurd Roorda van belang geweest. In 2004 zijn archivalische gegevens over o.a. Ruurd Roorda en zijn aankopen en verkopen van stemdragende boerderijen in de grietenij Hennaerderadeel gepubliceerd.¹ Ruurd Roorda was dijkgraaf in 1549-1550, 1561-1563 en 1569-1576. Hij staat als Binnendijks dijkgraaf ‘RYVERT VAN ROORDA’ (1574) met zijn zoon Hans vermeld op de plaquette aan de noordzijde van de ‘Stiennen Man’ op de Westerzeedijk bij Harlingen. In 1575 werd deze terminus opgericht, ter ere van Caspar de Robles,

¹ D.J. van der Meer, *Boerderijenboek Hennaerderadeel 1511-1698*, Leeuwarden : Fryske Akademy, 2004.

Spaanse stadhouder van Friesland en initiator van de dijkverzwaring tussen Dijkshoek en Makkum, en als markering van de grens tussen de dijken aangelegd door de twee waterschappen Binnendijks en Buitendijks. Ruurd was een zoon van Johan Roorda en Anna Hessels van Hanckema, was getrouwd met Doutzen Hanses Sassinga en behoorde tot de vrijheidlievende Friezen. Caspar de Robles haatte hem daarom en Ruurd Roorda werd in 1572 gevangen gezet. In 1566 en 1576 was Roorda gedeputeerde van Friesland. In 1576, hetzelfde jaar dat Caspar de Robles in Groningen door zijn eigen muitende soldaten gevangen genomen werd, overleed Ruurd Roorda op 26 december en werd begraven te Hinnaard. Zijn naam en die van zijn vrouw (overleden 21 augustus 1585) zijn in Hinnaard nog steeds op een oude deksteen op het kerkhof te zien. De deksteen zelf werd in 1601 gemaakt door de bekende steenhouwer Claas Jelles en ligt helaas in weer en wind langzaam te vergaan. Vroeger lag de steen in de kerk, maar deze werd rond 1862 gesloopt. De grafkelder van Ruurd Roorda dateert eveneens uit 1601 en werd van 1772 tot 1839 voor drie gulden per jaar door de nazaten schoon en droog gehouden. De Roorda's hadden ook een herenbank in de kerk.²

Ruurd Roorda-project

Intussen heeft Paul Borghaerts zoveel gegevens over deze dijkgraaf Ruurd Roorda verzameld, dat hij een speciaal 'Ruurd Roorda'-project zou willen starten. De basis vormt dan de enorme hoeveelheid gegevens die er is. Hiermee is het mogelijk een beeld te schetsen van het leven en allerlei aspecten van Ruurd Roorda. Met betrekking tot Ruurd (ook wel 'Rijoerd') Roorda zijn al vanaf 1543 vele tientallen vermeldingen over zijn werk voor de waterwegen van de Vijf Delen Binnendijks en van Hennaarderadeel en de zeedijk in het bijzonder. Ruurd Roorda werd bijvoorbeeld door de grietman van Hennaarderadeel bevolen zich bij

de dijkgraaf te Franeker te vervoegen en verslag uit te brengen van de kosten van herstel van de zeedijk. Hij was dus toen nog niet zelf dijkgraaf.

Index

In de akten van het Nedergerecht van Hennaarderadeel zijn dermate veel vermeldingen van Ruurd Roorda, dat Borghaerts zijn speciale aandacht hierop begon te richten. De vermeldingen legt hij vast in een index. Op www.hennaerderadeel.nl ziet men onder 'Roorda' en dan 'Acten' bijvoorbeeld 48 pagina's (!) met alleen maar getranscribeerde koopakten en dergelijke die Ruurd Roorda betreffen. Onder 'Roorda-Testamenten' vindt men zijn testament en codicil en twee boeidscheidingen waaruit valt op te maken hoeveel bezit hij hier had verzameld. Hoewel Borghaerts op zijn site alleen maar 'Skrok' en 'Hennaerd' registreert, heeft hij ook een index met vermeldingen van aankopen buiten dit gebied, zoals in Meijlama, Tellens, Hurckens, Jornahuis, Nijehuis te Wommels, Joruma enzovoorts. Een overdonderende hoeveelheid aan gegevens.

*Zie www.histoarysklittenseradiel.nl; eind 2011 volgt als laatste deel van *Klaaikluten* een nieuwe inhoudsopgave en index.

² Philippus Breuker, 'Hinnaard, tsjerke en tsjerkelân fan 1250 oant no', *Klaaikluten*, jrg 12, augustus 2008, nr 2, p. 16.

Gevelstien op it hûs fan famylje de Jong, de Jister 8 te Mantgum

Gerben de Jong en Nynke ten Cate

Yn 1993 beslute Gerben (1963) en Nynke (1968) in hûs bouwe te litten op de Jister te Mantgum. Destiids wurken hja allebeide yn Ljouwert en mei in treinstasjon yn it doarp wie Mantgum in praktyske kar. Wêr't je al net telâne komme kinne op in frije dei 'út te riden' en deselde dei samar in opsje op in boukavel hawwe.

Wy, Gerben en Nynke, ha elkoar moete yn Snits en wennen dêr in oantal jierren yn de binnenstêd op de Oude Koemarkt. Detail is dat wy beide in Riemke Veldhuis (1869 en 1872) as foarâlder hawwe. Dizze twa Riemkes wiene nichten en beide neamd nei harren beppe Riemke. In oantal generaasjes werom rekkene is der dus sprake fan famylje-fan-elkoar-wêze, út de doarpen Toppenhuzen en Twellegea wei.

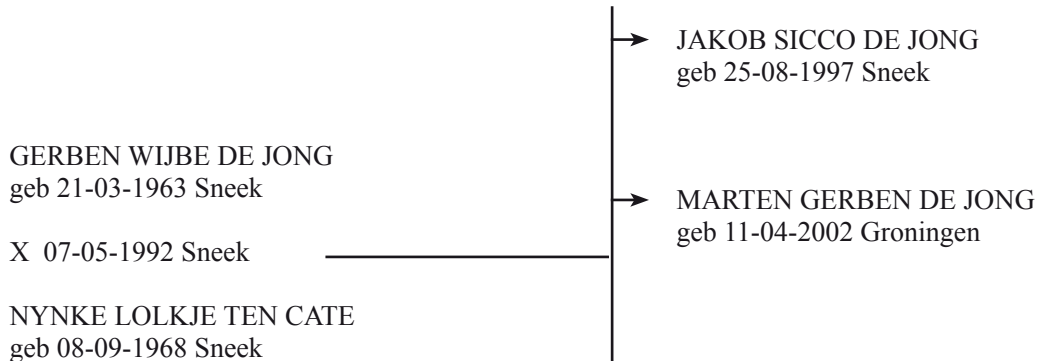
Werom nei de bou fan ús hûs. Yn Mantgum kaam it idee op fan in gevelstien. In gevelstien waard fan âlds brûkt om in identiteit oan it gebou te jaan, faak nei oanlieding fan in berop of om oare reden.

De gevelstien

Pier Mulder (1927-1998), neef fan Hiltje de Jong-Mulder (1922-2010), kaam yn byld. Hiltje is de mem fan Gerben. Wy ha Pier moete en frege om yn opdracht fan ús in gevelstien te ûntwerpen en te meitsjen.

De foarstelling op de gevelstien is de melker dy't in molkamer leget yn de tsjems op in molkbus. Dit barde eartiids yn de jister, dat is it wurd foar in ôfsletten plak om te melken yn it lân. De heit fan Gerben, Uiltje de Jong (1916-1988), buorke yn Toppenhuzen. Gerben automatisearret masines

1993-2011

foar de tsiisynstry wêr't kowemolke as grûnstof yn brûkt wurdt. Neist de strjitnamme de Jister wiene der sa genôch assosjaasjes oanwêzich om in gevelstien, mei as ûnderwerp melken, yn de wenning op te nimmen.

Yn ús petear mei Pier neamde hij Jelmer de Groot (1897-1995), boer yn Twellegea/Boarnsweach, as ynspiraasje om de byltenis út te wurkjen. Gerben hat Jelmer ek goed kend en it boerke op de gevelstien liket sprekend op Jelmer de Groot.

Pier brûkte neist syn talint it materiaal klaai om it model te meitsjen. Hjernei waard gips tapast om in mal te meitsjen. De mal waard hjernei fan in bekisting foarsjoen en foljitten mei semint.

Pier berekke foar modellearjen, stoarten fan gips en ûntmanteljen 23 wurkoeren. It meitsjen fan it ûntwerp waard net yn de kostpriis berekenne. Fer-skate besikers fan de wurkpleats fan Pier seagen it wurk en Pier hie de gevelstien meardere kearen ferkeapje kinnen. Pier fertelde doetiids mei in protte nocht de gevelstien makke te hawwen.

Pier Mulder (boarne: Sikko Mulder)

Pier Mulder waard berne op 27 febrewaris 1927. Hij wie as bern al dwaande mei tekenjen en skilderjen.

Hy hie gjin jild en gie dêrom by boeren lâns om sketsen te meitsjen. Sa krige hy dan wat sinten tastoppe en koe er teken- en skildermaterialen keapje.

Nei de ULO gie hy nei Grins en wurke hy by Wolters-Noordhoff útjouwers as kartograaf. Jûns besocht er de Akademy Minerva.

Nei syn útstjoering nei Nederlânsk Indië (Ynje) is hy grafysk ûntwerper wurden by drukkerij Flach yn Snits. Yn Ynje wie hy ûnder oare yllustrator fan in soldateblêd wat dêr útjûn waard. Dit hat him wol holpen om dizze drege tiid troch te kommen.

Hy hat altyd neist syn deistich wurk frij teken- en skilderwurk makke; wie faak fuort om bûten te tekenjen en te skilderjen. Dit kin soan Sikko Mulder him as lytse jonge noch goed heuge.

Yn de 70er jierren waard hy teken- en skilderdosint oan ferskillende Mavo's yn 'e buert fan de Jouwer.

Hy hat ferskate opdrachten makke: û.o. 'De zeven wijze en zeven dwaze maagden' en hy hat in protte ûntwerpen makke foar û.o. tsjerkekrantsjes en foar de publikaasjes fan de skoallen wêr't hy wurke.

Ynspiraasjeboarne wie foar him it Frysk lânskip. Foaral yn de omkriten fan Toppenhuzen, 'It Ges', binne in protte skilderijen ûntstien. Ek oan it portrettearjen fan syn learlingen op de middelbere skoalle koe hy in soad wille belibje.

De gevelstien foar it hûs fan Gerben en Nynke is ien fan syn lêste wurken west. Koart dêrnei is hy siik wurden. Pier Mulder is ferstoarn op 14 juli 1998.

Baarderadeel en de muizenplaag van 1847

Jeanine Otten

Het vee in de Grietenij Baarderadeel stond in oktober 1847 al vroeg op stal: 1971 stuks vee, dat was meer dan de helft van het aanwezige rundvee. Dit blijkt uit een staatje van het Grietenijbestuur van Baarderadeel van 31 oktober 1847. In de top drie van de dorpen met het meeste vee op stal stond Boazum bovenaan met 441 stuks, gevolgd door Wiuwert met 234 stuks, en Easterwierrum 173. De oorzaak was een verschrikkelijke muizenplaag. De boeren stonden daardoor voor de keus hun koeien zeer vroeg op stal te zetten of, bij gebrek aan voedsel, te verkopen. Vanwege de grote hoeveelheid muizen was Friesland in 1847 een lopend buffet voor ooievaars.

Dagboek aantekeningen

Dagboek aantekeningen van boeren als Gerben Minnes IJsselstein (1808-1890) uit Dearsom¹ en Doeke Wiegers Hellema (1766-1856) uit Wirdum² geven een beeld van de situatie. Het begon al in 1846. Vanaf september tot en met december en de hele winter door waren er veel veldmuizen die al het hooi en gras opaten. Om de muizenplaag te bestrijden, zetten de boeren de weilanden onder water om zo de veldmuizen te verdrinken. Boeren gaven voor iedere dode muis ½ cent en voor 100 muizen 6 à 7 stuivers. De landarbeiders verdienden veel geld met ‘drinzen’ (verdrinken door water in de muizengangen te gieten). Zo werden er wel 2000 tot 3000 muizen per dag gevangen.

Honderden ooievaars

De weilanden werden met behulp van watermolens onder water gezet. Op de verdrinkende muizen kwamen honderden ooievaars af. Op sommige weilanden liepen wel 500 à 600 ooievaars. Bovenin de stoppels die uit het land staken en boven het water uitkwamen, zaten wel 20 à 25 muizen.

Aardappeloproer

De muizenplaag heerste overigens niet alleen in Friesland: ook in Overijssel in de omgeving van Staphorst en Rouveen verbaasde men zich over het aantal muizen dat de rogge-, haver- en boekweitooft in gevaar bracht. Mede door de lange winter van 1846-1847 liepen de graanprijzen

---

¹ Philippus H. Breuker schreef in 1975 in het dorpskrantje van Boazum over Gerben Minnes IJsselstein uit Dearsom en zijn dagboekfragment over de muizenplaag van 1847, zie het citaat in de Leeuwarder Courant op 14 april 1975.

² H. Algra, *Kroniek van een Friese boer, de aantekeningen (1821-1856) van Doeke Wijgers Hellema te Wirdum* (Fryske Akademy nr 542), Franeker 1978, p. 387.

hoog op. Daarnaast heerste er in 1847 een aardappelziekte, waardoor er een gebrek aan aardappels was. Mensen met weinig middelen kwamen daardoor in moeilijkheden, de arme bevolking leed honger en de voedselprijzen waren zeer hoog. Een en ander leidde in 1847 tot het zogenoemde 'aardappeloproer' in Harlingen, Leeuwarden, Franeker en andere steden.

M E N G E L W E R K .

Tot een bewijs der groote schade door de muizen in sommige gedeelten van Friesland aan den Landman toegebracht, moge dienen de volgende Staat van het Rundvee, op Vrijdag den 22 October dezes jaars reeds in de Grietenij Baarderadeel op stal zijnde, waarvan een groot gedeelte reeds voor verscheidene weken, ja, eenige reeds meer dan twee maanden op stal waren gezet, terwijl in gewone tijden dat Vee niet vóór den 12 November, ja, bij zeer gunstige tijden, wel eens eene week of meer weken daarna op stal komt.

STAAT van het op stal staande Rundvee in Baarderadeel.

Jorwerd	121	Winsum	44
Weidum	93	Baard	61
Mantgum	107	Huius	90
Schillaard	64	Lijons	51
Oosterwierum	174	Hijlaard	115
Bozum	441	Jellum	45
Wieuwerd	234	Beers	53
Britswerd	10		
Oosterlittens	148		
		Totaal	1971

Deze 1971 stuks Rundvee bedragen meer dan $\frac{1}{3}$ van het in de Grietenij aanwezige; althans in November 1846 werden slechts 6002 stuks boven een jaar oud in dezelve geteld, en door de vele gedwongene verkoopen, zal dat getal in November dezes jaars veel minder zijn.

31 October 1847.

B.

Bericht in de Leeuwarder Courant op 9 november 1847.

Galgen en terechtstellingen in Littenseradiel

Klaas Abma

De maand juni was de maand van het spannende boek. Dit jaar stond daarbij het thema 'Galg en Rad – Misdaad door de eeuwen heen' centraal. Littenseradiel werd ook dit jaar weer door het Algemeen Dagblad uitgeroepen tot de veiligste gemeente van Nederland. Net als verleden jaar overigens. Ik stelde mij daarbij de vraag: hoe was het met de misdaad in het verleden gesteld en, meer in het bijzonder, heeft er in onze contreien ooit ook een galg gestaan? En zo ja, waar? Of zijn er op andere wijze gevallen bekend waarbij de doodstraf werd uitgevoerd?

In twee werken wordt iets beschreven over deze lugubere zaken.

Het eerste betreft de beschrijving van het Galgelân in Jolt Oostra's boek over de geschiedenis van Jorwert.¹ Het 'Galgelân' is de benaming van een perceel grond ten zuiden van de weg tussen De Him en de huidige afslag naar Jorwert. Op bijgaand kaartje gaat het om de percelen 401 en 402. Deze beide perceeltjes zijn ook nu nog in het veld duidelijk te herkennen.

Het tweede is een artikel van J.A. Mol in de Vrije Fries uit 2006 over de Friese galgen in de late middeleeuwen.²

Het 'Galgelân' van Jorwert

Het 'Galgelân' dateert volgens Oostra uit de tijd dat Jorwert hoofdplaats was van de grietenij Baarderadeel (ca. 1440-1704). Bedenk daarbij overigens wel dat de wijze van besturen geheel anders was dan de manier waarop dat nu gebeurt. In die tijd kwamen de grietman en de mederechters regelmatig bijeen om grietenijzaken af te handelen. Dat gebeurde in het rechthuis of 'waarstal'.

Twee foto's van het Galgelân onder Jorwert: de eerste, perceel 401, is genomen van de Jorwerter kant en de tweede, perceel 402, van de Baarder kant.

---

¹ J. Oostra Rzn., *Uit de geschiedenis van Jorwert. Toponymy fan Jorwert*, Franeker, Telenga's drukkerij, 1993, p. 68 e.v.

² J.A. Mol, 'Galgen in laatmiddeleeuws Friesland', in: *de Vrije Fries* 86 (2006), 95-140.

Het 'Galgelân' onder Jorwert, percelen 401 en 402.

In Jorwert gebeurde dat in wat nu het café 'Het Wapen van Baarderadeel' is.

In die vroegere perioden werd, naast zaken als voogdij en verkopeningen, ook recht gesproken in zowel lichte als zware misdrijven. Zware gevallen zoals moord of poging tot moord zijn voor de komst van het Hof van Friesland (dat Albrecht van Saksen in 1499 instelde) behandeld door het gerecht van Baarderadeel. Er zijn echter geen stukken meer waaruit blijkt welke vonnissen er werden geveld of wie er werden opgehangen. Maar men zal geen grond de benaming 'Galgelân' geven als er geen galg heeft gestaan. Bovendien, zo beschrijft Oostra, is de benaming van dit perceel, in akten uit de 19de eeuw enkele malen genoemd.

Oostra twijfelt er dan ook niet aan dat er op dit stuk land een galg heeft gestaan. En omdat men niet voor niks een galg zal plaatsen, zal deze ook gebruikt zijn. Hij situeert de galg op het westelijke deel (nr. 402) om een veroordeelde uit het westelijke deel van Baarderadeel op te hangen en op het oostelijke deel (nr. 401) om iemand uit de oostelijke contreien terecht te stellen. De plek voor de galg was met een zekere bedoeling gekozen: aan de openbare weg die dwars door de grietenij heen liep. Als afschrikwekkend voorbeeld voor het langstreckende publiek bleef een gehangene na

een terechtstelling meestal nog enkele dagen aan zijn strop hangen. Mol laat dit zelfs zolang duren 'tot ze ontbonden waren'.³

Overigens zal de galg bij Jorwert maar betrekkelijk kort in functie zijn geweest. Het oprichten van een galg was onlosmakelijk verbonden met het zogenaamde halsrecht, dat wil zeggen het recht om in bepaalde gevallen een doodvonnis uit te mogen spreken. Volgens Mol kwam dit halsrecht pas definitief bij het Hof van Friesland te liggen niet aan het begin van de Saksische periode, maar aan het einde ervan, dus omstreeks 1515. Vanaf dat moment moet ook de galg in Jorwert buiten gebruik zijn geraakt.

Het is bovendien zeer onwaarschijnlijk dat de geschiedenis van deze galg tot diep in de middeleeuwen terug gaat. De oprichting van de galg kan pas hebben plaatsgevonden toen in de eerste helft van de vijftiende eeuw de grotere landgemeenten het halsrecht afstonden aan de daaronder ressorterende grietenijen. In ons gebied hangt dit decentralisatieproces samen met de langzame teloorgang van het Franeker Ouddeel, dat na 1400 steeds meer macht en bevoegdheden moest afstaan aan de grietenijen Barradeel, Menaldumadeel, Franekeradeel, Baarderadeelen Hennaarderadeel. Mol suggereert dat de uitoefening van het halsrecht in Baarderadeel in ieder geval van na 1440 dateert.⁴ Al met al zou het dus kunnen zijn dat deze galg amper meer dan een halve eeuw in gebruik is geweest. Er is geen reden om te veronderstellen dat de ontwikkeling in Hennaarderadeel heel anders is geweest.

Onthoofding in Wommels

Het is niet bekend of er in Hennaarderadeel ook een galg heeft gestaan. Wel meldt Mol ons in een bijlage van zijn artikel in de Vrije Fries een terechtstelling in Wommels. Het gaat om een korte, maar heftige beschrijving:

'In augustus 1514 reisde de grietman van Hennaarderadeel Tjalling Botnia naar Leeuwarden, vanwege het proces tegen een man die in zijn grietenij een soldaat had vermoord. De terechtstelling vond echter in de grietenij zelf plaats. De veroordeelde werd eind september in Wommels onthoofd (Sächs Hauptstaatsarchiv Dresden. Loc 10374/9 fol. 55-59). Ongetwijfeld werd hij daar nadien op een rad tentoongesteld'.⁵

³ Ibidem, p. 95.

⁴ Ibidem, p. 122.

⁵ Ibidem, p. 137.

De vernietiging van een doerebouten bed in Boazum:

Onteigening van roerende goederen bij TBC in Littenseradiel tussen 1899 en 1902

Jeanine Otten

Volksziekte nummer één

Rond 1900 was het inwoneraantal van de gemeente Baarderadeel en Hennaarderadeel samen net zo hoog als in de gemeente Littenseradiel in 2010, namelijk 11.000. In die tijd was tuberculose (TBC) of tering volksziekte nummer één met een sterfte van 16,6 per duizend inwoners.¹ Aan keel- en longtering (TBC) stierven in Friesland in 1900 in negen maanden 419 mensen op een totaal van 4808 overledenen, dat wil zeggen 8,7 procent.²

Uit berichten in de Leeuwarder Courant tussen 1899 en 1902 blijkt dat in verschillende dorpen in die jaren 48 huishoudens dubbel getroffen werden: eerst door TBC en daarna door de Onteigeningswet 1851, artikel 69. De burgemeesters en wethouders van Baarderadeel en Hennaarderadeel moesten volgens dit wetsartikel bij een besmettelijke ziekte kleding en huisraad onteigenen en laten verbranden. Ter voldoening aan het wetsartikel werden de besluiten van Burgemeester en wethouders van Baarderadeel en die van Hennaarderadeel steeds in de Leeuwarder Courant geplaatst en toegezonden aan Gedeputeerde Staten van Friesland. Opmerkelijk is dat vóór 1899 en na 1902 er geen berichten over onteigening van roerende goederen bij besmettelijke ziekten in Hennaarderadeel en Baarderadeel zijn gepubliceerd. De B&W beslui-

ten betreffen alleen TBC-gevallen. Besmettelijke ziekten als difterie, cholera en roodvonk komen in de berichten tussen 1899 en 1902 over onteigening van roerende goederen bij besmettelijke ziekten niet voor.

De dorpen met gemelde TBC-gevallen 1899-1902

De krantenberichten geven, na de vermelding van naam van de hoofdbewoner, soms een adresvermelding, maar altijd de plaatsnaam en specificatie van de besmettelijke ziekte. In onderstaande de lijst van dorpen en het aantal TBC-gevallen tussen 1899 en 1900.

- Baard: 2
- Bears: 1
- Boazum: 8
- Britswert: 2 (namelijk in hetzelfde huishouden)
- Hinnaard: 1
- Hilaard: 3
- Itens: 1
- Jorwert: 4
- Mantgum: 2
- Easterein: 1
- Easterlittens: 1
- Easterwierrum: 1

---

¹ Zie <http://www.prd-online.com/user/coursedat/c37/Marmed/TBC.php>. A. de Knecht- van Eekelen, "Geschiedenis van het genezen, de behandeling van tuberculose rond 1900", *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 1996, nr 140, p. 2195-2199, geeft een sterftcijfer van 18 op 10.000 inwoners, zie: <http://www.ntvg.nl/publicatie/geschiedenis-van-het-genezen-de-behandeling-van-tuberculose-nederland-rond-1900/volledig>

² Gebaseerd op de sterftcijfers in Friesland over 1900, maandelijks gepubliceerd in de Leeuwarder Courant. Over maart, mei en augustus 1900 werden geen sterftcijfers gepubliceerd

- Skillaerd: 1
- Spannum: 4
- Waaksens: 1
- Weidum: 5
- Wjelsryp: 1
- Winsum: 6
- Wommels: 3

Opmerkelijk is het relatief hoge aantal TBC-gevallen in Boazum. Een verklaring vergt nader onderzoek.

Drie soorten TBC

Bij de beschreven gevallen werden drie soorten TBC onderscheiden: longtuberculose, keeltuberculose en tuberculose van de ingewanden. *Tuberculosis Pulmonum* of longtuberculose was de meest voorkomende besmettelijke ziekte. Soms werd *Ftisis Pulmonum* geconstateerd, een laat stadium van longtuberculose (Ftisis=tering). Daarnaast kwamen *Tuberculosis pulmonum et laryngis*, long- en keeltering, en *Tuberculosis Intestinorum et Peritonei*, tuberculose van de ingewanden, een betrekkelijk zeldzaam voorkomende vorm van TBC, ook voor.

De te vernietigen roerende goederen

In de berichten zijn steeds nauwkeurige en uitgebreide lijsten van goederen opgenomen die voor vernietiging in aanmerking komen. Behalve de verschillende onderdelen van het beddengoed, zijn dat allerlei kledingstukken en huisraad waarmee de lijder of lijderes in aanraking is geweest. Aardig om te zien is welke spullen rond 1900 in gebruik waren en hoeveel van die goederen en de benamingen ervan tegenwoordig in onbruik zijn geraakt. Onder de te vernietigen roerende goederen komen voor:

- Beddengoed, bestaande uit met zeewier of veren gevulde matrassen, strozakken, kussens, windkussens (luchtkussens), peluw of peul, wollen, katoenen of molton dekens, lakens en slopen, bedzakken, beddenkwasten, rabatten, bedgordijnen (beddenkwasten, rabatten en bedgordijnen duiden op de aanwezigheid van een bedstede).
- Kleding zoals hemden, onderhemden, onderlijfjes, onderbroeken, broeken, hemdrokken, rokken, boezeroens (werkoverhemd van

³ Gezondheid: kledingstuk dat bij veel mannendrachten rondom de voormalige Zuiderzee voorkwam, een brede band van wollen stof met zilveren of benen knopen, die het middengedeelte van het lichaam warm houdt. Boeren in Bunschoten en vissers in Spakenburg droegen omstreeks 1850 de gezondheid over de hemdrok.

⁴ Randrok: lange onderrok met een rand, waarvan het motief met lint was gemaakt, of een rand van geborduurde bloemen of ingeweven bloemen. Deze rok werd niet op wekdagen gedragen. Zie: G.H. Kocks, *Woordenboek van de Drentse dialecten*, Assen 1996, A-L, p. 992.

blauw gestreepte katoen of linnen), boezelaars (schorten), blouses, japonnen, nachtijkjes, jakjes, sokken, kousen, overjassen, jassen, mantels, vesten, bovenbroeken, kielen, korsetten, ondersten, bovineind, gezondheid³, borstroken, truien, randrokken⁴.

- Accessoires als omslagdoeken, tipdoeken, slingerdoeken⁵, dasjes, halsdassen, strikjes, sjaals, boa's, zakdoeken, vingerwanten, doekjes, een salondoek, polsmoffen.
- Schoeisel als schoenen, muilen, pantoffels, 'toffels', laarsjes, laarzen.
- Hoofddeksels als petten, hoeden, strohoeden en strohoedjes, mutsen, nachtmutsen.
- Stoelkussens, rieten (leuning-)stoelen, stoelen.
- Vloerkleden.
- Een tobbe.
- Een ondersteek.
- Een ijszakje.
- Een klots⁶.

Soms staan in de beschrijving in onbruik geraakte woorden, zoals in de boedel van Jeltje Reitsma te Boazum in 1900: "een doerebouden Bed⁷, een doerebouden Kussen, twee drillen⁸ Broeken, drie Engelschleeren Buizen, vier Simson-Broeken⁹, twee Beversche Onderbroeken¹⁰, een paar Nassau Kousen".

Taxateurs

De roerende goederen die voor vernietiging in aanmerking kwamen, werden, voordat ze verbrand werden, getaxeerd. In de B&W besluiten worden steeds de namen van de taxateurs en hun woonplaats genoemd. De taxateurs tussen 1899 en 1902 waren:

- Hendrik van Apeldoorn (geb Amersfoort 1866), veldwachter te Winsum
- Schelte Jacobs de Boer (geb Jorwert 15 maart 1851), veldwachter te Weidum
- Hendrik Sjoerds Sandstra (geb Easterein 29 november 1839, overl Wommels 22 maart 1915), winkelier te Wommels
- Jochem Sjoerds Zwart (geb Ter Idzard 7 juni 1857, overl Bozum 7 december 1928), veldwachter te Boazum.

Geneeskundigen

In de berichten in de Leeuwarder Courant tussen 1899 en 1902 worden ook de namen en woonplaatsen van de geneeskundigen genoemd. Een dag tot enkele dagen voorafgaand de B&W besluiten legden zij schriftelijke verklaringen over de besmettelijke ziekten af. Opmerkelijk is dat in de dorpen waar de geneeskundigen rond 1900 gevestigd waren, in 2010 nog altijd een huisartsenpraktijk gevestigd is: Baard, Weidum, Wommels, Easterein, Winsum en Boazum. De geneeskundigen die tussen 1899 en 1902 in Hennaarderadeel en Baarderadeel een dokterspraktijk hadden, waren:

- Dr Pieter van Goinga, werkzaam in Baard 1862-1906
- Dr Henricus Idzerda, werkzaam in Weidum 1883-1910
- Dr Wijtze Keimpe Hoekstra, werkzaam in Wommels 1884-1917
- Dr Wouter Willem Hoekstra, werkzaam in Wommels 1899-1902
- Dr Peter de Vries Janszoon, werkzaam in Easterein 1894-1919

⁵ Slingerdoek: grote omslagdoek, zie: W. Zantema, *Frysk Wurdboek*, Drachten / Ljouwert, 1992, (Fryske Akademy nr 631), p. 922.

⁶ Klots: muts, zie: W. Zantema, *Frysk Wurdboek*, Drachten / Ljouwert, 1992, (Fryske Akademy nr 631), p. 506.

⁷ Doerebout is tuorbout, Fries voor lisdodde (rietsigaar): grote lisdodde (*Typha latifolia*) of kleine lisdodde (*Typha angustifolia*). Voor doerebout gebruikt in de betekenis van dons, zie: <http://plantaardigheden.nl/aardig/aardigheden/uittien/uittien04.htm>. Bed heeft hier de betekenis van matras, dus een 'doerebouden bed' is een matras gevuld met dons of veren, of misschien wel zelfs met het dons van de rietsigaar.

⁸ Dril: stevige linnen en katoenen gekeperd weefsel, zie: W. Zantema, *Frysk Wurdboek*, Drachten / Ljouwert, 1992, (Fryske Akademy nr 631), p. 197. G.H. Kocks, *Woordenboek van de Drentse dialecten*, Assen 1996, A-L, p. 229.

⁹ Simson-broek: gemaakt van een sterke stof (?).

¹⁰ Bever: soort stof voor onderkleding, zie: W. Zantema, *Frysk Wurdboek*, Drachten / Ljouwert, 1992, (Fryske Akademy nr 631), p. 95.

¹¹ Zie over geneesheren in Winsum: Hessel Fluitman, 'Chirurgijnen en dokters in Winsum', *Klaaikluten* 2000, nr 1, p. 10-16.

- Dr Sible Buwalda Sytzeszoon, werkzaam in Winsum 1889-1906¹¹
- Dr Auke Pollius Ferwerda werkzaam in Boazum 1893-1905
- Dr Johannes Henricus Regenbogen, werkzaam in Boazum 1889-1924.

Dr Johannes Henricus Regenbogen

Ontdekking tuberkelbacil

In 1882 ontdekte de Duitse arts en wetenschapper Robert Koch (1843-1910) de tuberkelbacil: **Mycobacterium Tuberculosis**. In die tijd stierf één op de zeven mensen aan TBC. Ook werd toen voor het eerst een verband gelegd tussen de ziekte en de levensomstandigheden. Arme mensen in overbevolkte, vochtige en smerige behuizingen in de steden stierven eerder aan TBC dan diegenen die in ruime, van frisse lucht voorziene huizen woonden. Tussen 1860 en 1870 stierven in Nederland alleen al 40.000 slachtoffers van TBC. Daarnaast vormde tuberculeus vee via een rechtstreekse overdracht en vooral door besmette zuivel een gevaar voor de volksgezondheid. Het

ziektebeeld van TBC werd meestal omschreven in termen als wegteren of wegwijnen van het lichaam, gepaard met hevige hoestbuien.

Multiresistente TBC rukt op

De vooroorlogse generatie associeert TBC nog met kuuroorden op de Veluwe of in de Zwitserse bergen, draaibare tentjes, maandenlange bedrust en goede voeding. Pas na de Tweede Wereldoorlog kon TBC succesvol genezen worden dankzij de uitvinding van penicilline. Helaas komt TBC sinds de tweede helft van de jaren '80 wereldwijd steeds vaker voor. Tweederde van de wereldbevolking blijkt besmet te zijn met *Mycobacterium Tuberculosis*. Jaarlijks krijgen ongeveer acht miljoen mensen de ziekte en overlijden er zo'n drie miljoen aan, 95 procent in de ontwikkelingslanden, vijf procent in de geïndustrialiseerde wereld. De toename wordt veroorzaakt door de wereldwijde AIDS-epidemie (veel mensen met AIDS overlijden tenslotte aan TBC) en een nieuwe TBC variant, de MDR TBC. Deze variant is immuun voor vele antibiotica (multiresistentie). MDR staat voor *Multi Drug Resistent*. In Amsterdam komt TBC tegenwoordig drie à vier keer vaker voor dan in de rest van Nederland. Risicogroepen als armen, ouderen, alcoholisten, harddrugsverslaafden, immigranten uit Derde Wereldlanden, bewoners van verzorgingstehuizen en daklozen zijn extra kwetsbaar voor TBC.¹² Hoe het ook zij, de roerende goederen van TBC-patiënten worden sinds decennia niet meer onteigend en vernietigd door verbranding zoals nog rond 1900 het geval was. Het bewuste wetsartikel verviel in 1973.¹³

¹² Zie <http://www.prd-online.com/user/coursedat/c37/Marmed/TBC.php> en <http://radiographics.rsna.org/content/20/2/449.full>.

¹³ Artikel 69 van de Wet van 28 augustus 1851, ook bekend als Onteigeningswet, regelde de onteigening van roerende zaken bij besmetting, is vervallen op 1 februari 1973.

Tot slot

Als illustratie de volledige tekst van een besluit van B & W van Baarderdedeel uit december 1900 waarbij alle roerende goederen ten huize van Aaltje Sijsma in Baard worden onteigend en vernietigd (*Leeuwarder Courant*, 14 december 1900).

Burgemeester en Wethouders van Baarderadeel;

Gezien het advies van den Heer P. van Goinga, Geneeskundige te Baard, waaruit blijkt, dat ten huize van AALTJE SIJTSMA te Baard besmettelijke ziekte, met name Tuberculosis Pulmonum, heeft geheerscht en dat het, ter voorkomig van besmetting, noodzakelijk is dat de met den lijder in aanraking geweest zijnde GOEDEREN, bestaande in: een veeren Bed, een veeren Peluw, twee veeren Kussens, twee zeevieren Kussens, een Bedzak, een Peluwzak, zes bonte Slopen, een gewatteerde Deken, vier katoenen Lakens, stel Bedgordijnen, een Rabot, een Beddekwest, twee Stroozakken, een Windkussen, een gekleurde bronzen nieuwe Jas, een nieuwe Broek, een nieuw Vest, een bruine Jas, een bruine Broek, een bruin Vest, een zwarte Jas, een bonte Broek, een zwart Vest, een blauwe Jas, een blauwe Broek, een paar Schoenen, een paar Schoenen, een paar Schoenen, een paar Pantoffels, een paar Pantoffels, een paar Mansmuilen, een paar Mansmuilen, drie Petten, een vilten Hoed, een strooien Hoed, een Winterpet, een wollen Hemd, drie wollen Hemden, een wollen Trui, een wollen Trui, een wollen gebreide Onderbroek, een katoenen Hemd, een katoenen Onderbroek, drie paar wollen Kousen, twee paar wollen Kousen, een paar wollen Kousen, een paar katoenen Kousen, een paar katoenen Kousen, een paar wollen Sokken, een paar wollen Vingerwanten, twee Zakdoeken, twee Zakdoeken, twee Zakdoeken, een wit Boezeroen, een wit Boezeroen, een wollen Boezeroen, een wollen Boezeroen, een wollen boezeroen, een bont Boezeroen, vier Dassen, twee Strikjes, twee Overhemdjes, een Vloerkleed, twee kleine Vloerkleeden, een rieten Leuningstoel, een Stoelkussen worden onteigend en vernietigd;

Gezien artikel 69 der Wet van den 28 Augustus 1851 (Staatsblad no 125); Besluiten: te onteigenen de hiervoren vermelde goederen, toebehoorende aan AALTJE SIJTSMA, met bevel tot onmiddellijke inbeslagneming en vernietiging door verbranding; te benoemen tot deskundige Goederen te taxeren HENDRIK VAN APELDOORN te Winsum.

En zal, ter voldoening aan gezegd Wetsartikel, dit besluit op de gebruikelijke wijze ter openbare kennis worden gebracht en in de Leeuwarder Courant geplaatst, zoomede worden gezonden aan Heeren Gedeputeerde Staten van Friesland. Weidum, den 13 December 1900. Burgemeester en Wethouders voornoemd, KORNS. VELSTRA, Burgemeester. Van HARINXMA, Secretaris.

Een koopmanshuis ten zuiden van de Wijde Steeg aan de Terp in Wommels (1629-1842)

Jelle Miedema

In dit vervolgartikel over prekadastraal Wommels, in feite mijn laatste Wommels-bijdrage voor Klaaikluten, is nr. 36 op de kadasterkaart van 1832 aan de beurt, (de voorganger van) een pand dat in de vorige eeuw familiebezit is geweest. Van die tijd heb ik als brug tussen het verleden en het heden enkele foto's uit eigen bezit aan deze bijdrage toevoegd.

Het oude koopmanshuis¹

1668: Een '[huijsinge] ende steed daer 't huijs op staet (...) met een vrije ... ende watergangk aende ge[mene] [heere] vaert, belast met een (...) ende lijckpad van Sinne [Ipes] huijs 't noorden over de [steed van] dese huijsinge behorende (...). (...) hebbende 't vercofte vrij oes druijpe ende venster[slag] ende reparatie op Sinne Ipes (...) ende d' steed tusschen 't vercofte ende [Sinne] Ipes huijs, elcx voor d' helft' (inv. 47, fol. 213; *beschadigd*).

Naastliggers: Sinne Ippes huijs [W], pastorije terp O, Jan Martens bewoonde [huijsinge] N.

Verkopers: **Baucke Buwes** en **Frouck Jans**, e.l.

Niaar: Sinne Ipes.

Koper: **Jan Sijmons** en **Grietje [Wytses]**, e.l. te Wommels.

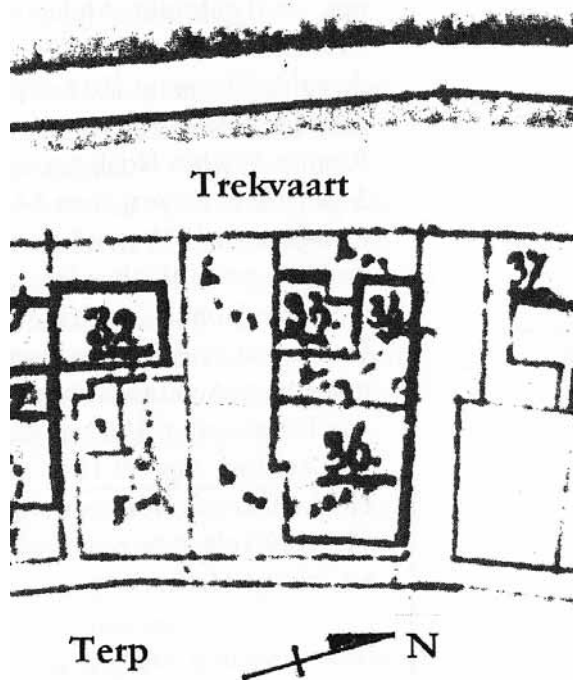
Koopsom: 200 gg. en 'een silver ducaton' (gerecht wijst consent).

Aanvulling, toelichting:

- 1668: Koper Jan Sijmens wordt in 1688 vermeld als oostelijke naastligger van westelijk één van de twee huizen aan de Trekvaart (inv. 47, fol. 213v). Lidmaten Wommels: Jan Simens x NN (Grietje Wytses), hij bel. 18.8.1650. Beiden zijn lid in 1657, hij is ouderling in 1689.
- De noordelijke naastligger is waarschijnlijk chirurgijn Jan Martens (x Tiertie Hendricx). Jan Martens, mr. chirurgijn, tr. Oosterend 18.8.1650 Tiaerdje/Tietie Hendricx. Zij laten van 1658 t/m 1669 kinderen dopen. Hij was bij huwelijk mogelijk afkomstig van Schettens (procl. huw. Hennaarderadeel 1650). Jan Martens is overleden in/voor 1675, want 'Tiertie Hendrix wed. mr. Jan Martens' doet dan een bod op een huis ten noorden van de Terp (inv. 47, fol. 257v).
- Bouke (Bouwes), kuiper (x Frouck Jans in 1654) laat in 1647 en 1654 kinderen dopen (Teets 12.9.1647 en Auck 11.6.1654). In 1648 doet hij belijdenis en in 1657 is hij lid 'met vrouw'. Later vertrok het echtpaar naar Worum (lidm. gem. Wommels-Hidaard).
- Proclamatieboeken voor de jaren 1644-1659 ontbreken.

---

¹² Het koopmanshuis kreeg na 1832 als westelijke naastliggers twee pakhuizen, gelegen aan de Trekvaart (zie foto's). Mogelijk werd het huis zelf toen vernieuwd of vervangen, maar dat moet nog verder worden onderzocht. De voorgangers van voornoemde pakhuizen worden in deze bijdrage alleen als naastliggers vermeld. Betreffende gegevens bevatten aanvullingen op en verbeteringen van mijn voorlaatste bijdrage aan *Klaaikluten*.

Fragment kadasterkaart 1832. Op dit kaartje wordt nr. 33 vrijwel ingesloten door nr. 34, maar Van der Vaart en Talsma (1994) vermelden bij nr. 34 geen erf. De nrs. 33 en 36 hadden elk hun erf of tuin aan de zuidzijde. Ten noorden van de nrs. 34 en 36 ligt de Wijde Steeg, voor het eerst in 1799 zo genoemd.

1677: In 1668 legt Sinne Ipes als westelijke naastligger het niaar op de verkoop van dit huis. Jan Sijmons werd koper, maar **Sinne Ipes** werd mogelijk nadien alsnog eigenaar. De volgende eigenaar werd mr. kuiper **Folkert Sippes**, waarschijnlijk door zijn huwelijk met **Aeltie Gerbens** wed. Sinne Ippes.

Aanvulling, toelichting:

- In 1676 koopt kuiper Sipke Tobias/Tabes te Jorwerd voor zijn zoon Folkert een kuiperij bij de Tille in Welsrijp. In 1679 verkoopt Sipcke Tabes die kuiperij weer (zie *Klaaikluten* 2006/2:14) en het is derhalve niet uitgesloten dat zijn zoon Folkert Sipkes dezelfde persoon is als de Folpert Sippes, die 1^e procl. 14 jan. 1677 huwde met Aeltie Gerbens voornoemd. Over Folkert Sippes wordt dan vermeld dat hij geboren was in Jorwerd.

1687: Een 'huisinge (...) beneffens het buitehuis daer aen zijnde sampt de hovinge op het zuid', bezwaard met 6 stuivers jaarlijkse grondpacht aan de pastorie 'de hovinge op het Zuid soverre de vercofte huisinge is streckende bij d' vercopers geposideert wordende' (...) sullende vercopers d' copers hoeden & tot haer laste nemen d' onderholdinge van d' stakettinge om haer gecofte hovinge & ... niet verders hebben te pretenderen als fensterslagh & frije reparatie, ... wederom genieten frije opslagh voor den vercopers wal, doch dat d' vercopers d' onderholdinge daerof alleen sullen moeten doen sijnde meede geconditioneert dat d' copers sullen genieten 2 graven op het kerckhof leggende aen d' noordtkant van de kerckhof tot d' huisinge behorende' (inv. 48, fol. 80v).
Naastliggers: De verkopers W en N, het 'gemene padt (lees: de Terp)' O, Jacob Sijmens Z.
Bewoner-gebruiker: **Ate Martens cum uxore (Antie Sioerts)**.

Verkopers: **Folkert Sippes & Aeltie Gerbens**, e.l. te Wommels.

Koper: **Johannes Pieters en Rinthie Jetses of Fetsets**, e.l. te Wommels.

Koopsom: 290 carg., te betalen 1 mei 1687.

Aanvulling, toelichting:

- Ate Martens van Wommels tr. 3^e procl. Wo 29.5.1670 Griettie Itses van Itens en 2e Wo 7.4.1676 Antie Sioerds van Wommels.
- 1682-1686 (1712): Jacob Romkes Braam te Harlingen, als erfgenaam van zijn vrouw Martien Pytters in die qualiteit impetrant (eiser) contra Folkert Sippes, mr. kuiper tot Wommels, over een obligatie van 28.5.1682 en een borgtocht van 28.6.1686 'de laatste bij Aaltie Gerbens gepasseert' (inv. 16, fol. 27v); 1684: Folkert Sippes, mr. kuiper te Wommels, is 130 carg. schuldig aan Jacob Romkes [Braam], burger en koopman te Harlingen voor 'genootene houtwaren' (inv. 64, fol. 45).
- 1686: Johannes Pieters van Spannum tr. Oostrend 16.5.1686 Rinth Jetses, van Wommels.

1689: Een 'huijsinge, steede, hovinge, cum annexis', belast jaarlijks met 6 st. grondpacht aan de pastorie en 'bij ons copers tegenwoordigh bewoont' (inv. 48, fol. 131v).

Naastliggers: Folkert Sippes W, 'de vrije gangh van Folkert' N, het 'gemeene padt' O, Jacob Sijmens Z.

Bewoners: **De verkopers.**

Verkopers: **Johannes Pijtters** en **Rinth Jetses (of Fetses)**, e.l. te Wommels.

Kopers: **Sipcke Dircks** en **Antie Tiallingsh**, e.l. te Sexbierum.

Koopsom: 150 gg

Aanvulling, toelichting:

- De 'vrije gangh' aan de noordzijde van Folkert Sippes betreft de latere Wijde Steeg.
- Terzijde: Terwijl voor het koopmanshuis aan de Terp per jaar 6 stuivers grondpacht moest worden betaald, gold voor het naastliggende dubbelhuis aan de Trekvaart 8 stuivers grondpacht (inv. 47, fol. 213v; inv. 49, fol. 201v etc.).

1690: Een 'huysinge steede hovingen cum annexis', jaarlijks belast met 6 stuivers grondpacht aan de pastorie. Het huis wordt door de e.l. kopers zelf bewoond (inv. 48, fol. 146).

Naastliggers: Folkert Sippes W, de vrije gang van Folkert Sippes N, het gemeene pad O, en Jacob Sijmens Z.

Bewoners: **De kopers.**

Verkoper: **Sipcke Dircks** en **Antie Tiallings**, e.l. te Pietersburen.

Kopers: **Abe Doedes** en **Baatie Sijmens**, e.l. tot Wommels.

Koopsom: 190 carg. (gerecht wijst consent).

Aanvulling, toelichting:

- Abe Doedes, koordwerker afkomstig van Sneek, tr. 1682 3^e procl. Wo 9.4.1682 Baatie Simons van Wommels; doop kinderen 1683-1696. Hij is in 1686 'adsistent' en vertrok later met zijn vrouw naar Koudum.

1703: Een 'huysinge steede hovinge en buijtenhuijs cum annexis', bezwaard met 6 stuivers grondpacht aan de pastorie en belast met onderhoud van het hek 'welke zuidwaarts is streckende van Folkert Sippes agtergevel ofte soo verre het vercogte huijsinge en buijtenhuijs is lopende tot aen Jacob Sijmens erv en padt, ende oostwaarts

aen 't gemene padt vooren geroert, en ten noorden niet verder hebben te praetenderen als venster-slagh en de vrije reparatie, des mede genietende vrije opslag op genoemde Folkert Sippes wal, die oock gehouden is gedagte wal alleen te onderhouden, sonder dat de echteluiden copers tot reparatie van de gansche opslag en de respectieve wal iets behoeven te contribuieren, sijnde mede geconditioneert dat de cooper sal genieten twee graven op 't kerkhoff leggende aan de noordkant van de kerke, ende tot deze vercogte huijsinge behorende' (inv. 49, fol. 30v).

Naastliggers: Folkert Sippes W en N, het 'gemene padt' O, Jacob Sijmens erven Z.

B.b. en c. 'begeert bod ende consent': Tierck Eelckes, mr. schoenmaker te Wommels cum uxore.

Verkoper: **Abe Doedes Galtama**, executeur der 'Grietenij Hemelumer Oldephert ende Noordwolde', en **Batie Sijmens**, e.l. te Koudum.

Koper: **Aaltie Gerbens** 'echte wijff van Folkert Sippes'.

Koopsom: 100 gg.

Aanvulling, toelichting:

- In marge: 'Aeltie Gerbens gesterect met haar man Folkert Sippes, cuiper te Wommels, versoect naestlegers wegen het niaar (recht van eerste koop)'.
- 1706: Folckert Sippes, mr. kuiper tot Wommels zegt Hendrick Blom cum uxore tot Wommels per 12.5.1706 de huur op van een huis (inv. 4, fol. 118).
- Voor zuidelijke naastligger Jacob Sijmens zie de vorige bijdrage.

1717/18: Een huis, hiem en hovinge c.a. in de burenen, 12 mei vrij van huur; belast met 6 stuivers grondpacht aan de pastorie, '...streckende omtrent van 't voedpad aff tot aan de schuir en gevel van de verkoper sijn huijs, in welke gevel 't vercogte ten deele gehegt is sullende de hovinge mede van 't stek aff tot aan dese gevel toe lopen en van daar dwars door 't hoff, de stekkie tot partijen wedersijdse kosten worden gemaekt en in vervolg van tijt bij ieder voor de helft worden onderhouden, sullende de echteluiden copers ook geregtigheid hebben van een vrije opslag op de wal van de

vercoper, die ook een vrije en onbelemmerde voet en lijkp pad over de copers hiem aan hem reserveert en behoudende mede vensterslag aen 't end van de gevel in des copers hoff' (inv. 49, fol. 194v).

Naastliggers: De verkoper W, Sjoerd Sierks N [=Z], gemene pad O, Haentie Teakes Z [=N].

Bewoner: **Pytter Johannes**.

Verkoper: **Folkert Sippes**, kuiper te Wommels.

Koper: **Albert Wijbes** en **Piettie Wijbes (Foec-kema)**, e.l. te Wommels.

Koopsom: 280 carg.

Aanvulling, toelichting:

- Albert Wybes van Wommels ondertr. Wo 5.1.1710 Pytie Wybes Foeckama van IJsbrechtum (bel. 8.2.1711); hij mogelijk hertr. Kubaard 2.12.1725 met Trijntje Cornelis.
- Naastligger Haentie Teakes kan de vader zijn geweest van Lisckien Haenties wed. Jacob Sijmens (zie vorige bijdrage). Een zoon van laatstgenoemd echtpaar was Cornelis Jakobs (volgt). Haentie Takes was gehuwd met Folkert Sippes' stiefdochter Swob Sinnes (WYM inv. 18, fol. 431); Haantje Taekes van Nijland tr. Henaaraderadeel 25.2.1693 Swob Sinnes van Wommels; getuigen: Sijbe Saeckes en Griettie Joostes. Haentie Taekes was in 1699 mr. timmerman te Nijland (WYM inv. 18, fol. 449).
- Sjoerd Sierks als noordelijke naastligger is in tegenspraak met tot nu toe gevonden gegevens over zowel de noordelijke als zuidelijke naastligger. Meer voor de hand liggend is dat Sjoerd Sierks zuidelijke naastligger was. Mogelijk bewoonde hij in 1717/1718 samen met Haentie Teakes het voor- en achterhuis van de latere 'oude tempel' (zie vorige bijdrage). In 1720 wordt Sjoerd Sierks daar de huur opgezegd door Cornelis Jacobs.
- Een Pieter Johannes van Wommels tr. Wo 1.3.1716 Fetke Aenes, ook van Wommels; bel. 19.2.1736. In 1721 en 1727 worden hun kinderen gedoopt (Fetje Aenes in 1721 niet vermeld).
- 1711: Folkert Sippes voor hem en als vader en wettige voorstander van zijn kind of kinderen bij w. Aaltie Gerbens 'in egte verwekt' ter instantie van Akke Gerbens wed. Claas Jans onder Franeker om betaling van 20 carg. met

rente vanaf 15.8.1700; idem 50 carg. ter instantie van Jan Jorrits, boer onder de klokslag van Franeker volgens obligatie dd. 14.12.1702 (inv. 5, fol. 6).

1721: Een 'huisinge, hovinge en erve cum annexis', belast met 6 stuivers grondpacht aan de pastorie, 'wordende bij Rein Jacobs bewoont, den 12 mei 1722 vrij van huiringe (...) hebbende 't huis van Jan Schuiringa den vrije voet en lijkp pad over 't hiem van dese vercofte huisinge, en dit huis weder de gerechtigheit van een vrije opslagh op de wal van Jan Schuiringa, die de helfte van de stakettinge tussen wedersijts hovinge staende moet onderhouden' (inv. 49, fol. 229).

Naastligger: Jan Schuiringa W, Goslick Johannes N, de pastorije terp O, Cornelis Jacobs Z.

Bewoner: **Rein Jacobs**.

Verkopers: **Albert Wybes** en **Pyttie Wybes**, e.l. te Kubaard.

Kopers: **Ruierd Watzes** en **Gerbrich Piers**, e.l. te Wommels.

Koopsom: 320 carg.

Aanvulling, toelichting:

- In de marge van de akte staat dat westelijke naastligger Jan Schuiringa vermeld wil zien dat zijn huis is 'begeregtigt met een vrije pad over de hieminge van 't geproclameerde, gelijk [het] selve ten opsigte van des protestants huijsinge daer mede is beswaert'.
- 1698: Ruierd Watzes en zijn vrouw Gerbrich Piers worden in 1721 vermeld als lidmaten, afkomstig van IJsbrechtum 31.7.1698 (zie ook WYM inv.17, fol. 312 e.v.); in 1701 is hij ouderling te Wommels. Ze vertrokken later naar Edens, maar keerden vandaar op 13.2.1716 terug. Hij overleed tussen 1725 en 1727.
- Op 23.11.1720 zijn lidmaten van de gem. Wommels-Hidaard Rein Jacobs en Siouck Ittes, zij van Achlum.

1725, 1727: Ruierd Watzes, overleden in/voor 1727, wordt in 1725 vermeld als oostelijke naastligger van de huizen aan de Trekvaart (inv. 50, fol. 30v; zie hierna). In 1728 is sprake van 'Ruird Watzes erven' (volgt).

Aanvulling, toelichting:

- 1719: Op verzoek van Ruirt Watses te Wommels, als grootvader, wordt Jacob Beerns, boer te Edens, voogd over Pier en Ruirt Watses, kinderen van w. Watse Ruirts en Trijntje Annes, de laatste hertr. Edens 24.3.1715 met Jacob Beerns voornoemd (inv. 19, akte 292/dd. 23.8.1719).²
- 1727: Op verzoek van Tettie Ruirts wordt Jacob Beerns, nu boer te Tirns, voogd over haar jongste kinderen Gerbrig (14 j.) en Akke (11 j.) bij wijlen haar man Taeckle Tjebbes (Tijmersma), (inv. 19, akte 318/dd. 2.4.1727). Tettie Ruirts hertr. met Jentie Martens Blinxma, boer te Wommels, en Jacob Beerns wordt als voogd opgevolgd door Laas Wiebes (Hieminga) en Tjebbe Teekles (Tiemersma), (inv. 19, akte 519 dd. 16.4.1727).

1728: Ruirt Watses' erven worden vermeld als noordelijke naastligger van betreffend huis.

1737: 'drie vierde parten huisinge, hovinge en erve cum annexis (waarvan de egteluiden proclamanten voor de overige vierde part reeds eigenaars zijn', belast met 6 st. grondpacht 'gaande aan de pastorie (...) hebbende het huis van Heertie Heerts erven een vrije voet en lijepad, sampt reed en drifte over't hiem van deze verkochte huisinge, en dit huis weder de gerechtigheit van een vrije opslach op de wal van Heerte Heerts erven, die de helft van de stakettinge tusschen wedersijtse hovinge staande moeten onderhouden' (inv. 50, fol. 137v).

Naastliggers: Heertie Heerts' erven W en Z, Goslick Johannes N, 't Pastorieterp O.

Bewoner: **Harmen Jurjens (x Ebeltje Johannes)**.

Verkopers: **Tjebbe Takles**, koopman, en **Johannes Takles**, schipper, beiden te Wommels, en Laas Wijbes Hieminga als curator over **Akke Takles**, minderjarige dochter aldaar.

Kopers: **Gerrijt Andrijs** en **Gerbrig Takles** (Tiemersma), e.l. te Wommels.

Koopsom: 165 carg.

Aanvulling, toelichting:

- De bewoners, Harmen Jurjens en zijn vrouw Ebeltje Johannes, laten in 1737 en 1739 kinderen dopen.
- De verkopers van 1737 zijn mogelijk via hun moeder de erfgenamen van Ruirdt Watses. Die moeder is Tettie *Ruijds* van Wommels, daar op 12 mei 1700 gehuwd met Taeckle of Teekle Tiebbes (Tiemersma) van Wommels, boer in 1725 (inv. 50, fol. 33).
- 1740: Tjebbe Taekles, koopman (x Aaltje Ritskes), Johannes Taekles, schipper (x Brechtje Hayes), Gerbrich Taekles (x Gerrit Andries, timmerman te Wommels) en Akke Taekles (x Jan Hendricx Koevoet, timmerman te Bolsward) verkopen voor 1200 carg. 10 pm land in stem 21 op Westerlittens onder Wommels (inv. 50, fol. 164v), (zie ook inv. 72, fol. 28v).
- 1744: Tjebbe Teeklisz. Tijmersma, koopman te Wommels treedt op als getuige (inv. 67, fol. 1).
- 1746: Tjebbe Teekles, koopman te Wommels, bezit 26¼ pm land in een stemdragende zate en landen onder Grouw, stem 42, 'Tijmersma genaamd' (inv. 67, fol. 42v; curs. JM).
- 1751: Tjebbe Teekles Tijmersma, koopman te Wommels, verkoopt 8 pm land onder Waaxens (inv. 50, fol. 230v).

² Trijntje Annes verkoopt in 1741, als weduwe van Jacob Beerns te Tirns, voor 407 carg. 3½ pm. land onder Lutkewierum (inv. 50, fol. 194v). Persoonlijke noot: Jacob Beerns ged. Burgwerd 7.10.1692 was de tweelingbroer van Douwe Beerns, geh. (3e) met Trijntje Jans van Hijlaard. De laatsten zijn via hun dochter Antje, gehuwd met Pieter Jelles van de Hartwerder Mieden, voorouders van de auteur.

Over de latere Wijde Steeg

1745: Goslik Johannisz requirant en **Gerrit Andriesz** requireerde beiden mr. timmerlieden te Wommels verklaren te berusten in de uitspraak als door ‘de commissaris en secretaris van deeze Ed. Gerechte op den 27^e november 1745 na voorgaande oculaare inspectie tusschen haar is gedaan nopens het verschil des gronds tussen hun beider huizingen in de buuren te Wommels; naamelijk dat de requirant zal hebben van de Trekvaart voorbij zijn gevel van **de huizinge door Sijbe Sijbes [Sijbrens]** bewoond, de breete van vier houtvoeten tot aan het pad na de voordeur welk tot wederzijdse kosten ten eersten met een stek of heg zal worden afgescheiden, en na verloop van tijd yder voor de helfte onderhouden. Wijders zal reqt buiten het stek van zijn hoovinge tot aan het gemeene pad van de buuren in eijgendom hebben de breete van seeven houtvoeten en de req^{de} verplicht zijn tot zijn kosten te leggen, en namaals altoos alleen behoorlijk te onderhouden een steenen gefloerd pad aan weerkanten met rollaagen ter breete van vijf houtvoeten, zo dat aan weerkanten een hout voet ongefloerd zal blijven, welk steenen pad meede tot een gang pad, of reed van des requir^{de} huizen zal dienen; al de overige ruimte van de grond blijft en zal blijven in vrijen eijgendom bij des requireerdes huizen door hem en **Willem Arjens** cum socio bewoond’ (inv. 6, fol. 86; rechtdag 15.12.1745, vet JM).

Aanvulling, toelichting:

- Het gaat hier om een reep grond aan de noordzijde van de latere Wijde Steeg. Ten zuiden daarvan is sprake van Gerrit Andries’ huizen (mv.), door hem en Willem Arjens bewoond. Dat betekent dat Willem Arjens toen huurder was van een huis gelegen aan de Trekvaart, ten westen van Gerrit Andries. Willem Arjens was in 1749 ‘gemeen kuiper’, gezin:

2-1; aanslag: 21-5-0 (Quotisatiekohier 1749).

- Goslick Johannes (gehuwd met Neeltje Bernardus Schotanus) woonde zelf ten noordwesten van de Terp op de hoek bij de Noorderhaven.
- Bewoner Sijbe Sijbes is mogelijk schipper Sijbe Sijbrens, db. 23.5.1743, tr. Claaske Ybs.

1748: Gerrijt Andries wordt vermeld als zuidelijke naastligger van het huis ten noordenwesten van de later zo geheten Wijde Steeg (inv. 50, fol. 216v).

Aanvulling, toelichting:

- 1749: Gerrit Andriesz ‘welgesteld timmerman’; aanslag: 37-8-0 (Quotisatiekohier 1749).

(reëlkohier no. 92)

1765: Gerbrig Takeles wed. Gerrijt Andries, i.l. mr. timmerman te Wommels (grafboek Wommels).

Aanvulling, toelichting:

- 1766: Gerbrig Taekles weduwe van Gerrit Andries te Wommels verkoopt voor 2.400 gg. aan mederechter Jacob Thomas Sippens 15 pm en 11¼ eins ‘door en door’ in een sate en landen met de quotele huisinge groot 85 pm, bezwaard met 22 ¼ fl., gebruikt door de koper ‘welcke de overige sathe toebehoort’ (inv. 52, fol. 2).

1769: De weduwe en erven van Gerrit Andries worden vermeld als zuidelijke naastligger van een huis ten noorden van de latere Wijde Steeg (inv. 52, fol. 39).

Aanvulling, toelichting:

- 1778: Gerbrig Taekles Tiemersma, wed. Gerrit Andries, te Wommels, Akke Taekles Tiemersma, gehuwd met Jan Hendriks Koevoet mr. timmerman te Bolsward, en de kinderen van Johannes Taekles Tiemersma en Bregtie Hajes zijn erfgenamen van Tjebbe Taekles Tiemersma, overl. Wommels 4.12.1778. De erfenis bedroeg 621-20-19, waarover 15-11-: aan collateraal werd betaald (inv. 72, fol. 28 e.v.).

(De bewoners van speciekohier nr. 65; aantal schoorstenen 1½ à 3

1796: **Andries Gerrits** (1); Berent Gerrits (1); 'Tjerk Andries wed. is doot, nu Gerrit Jans knegt geweest van Juff. Sminia' (1).
 1797: **Andries Gerrits** (1); Berent Gerrits naar nr. 76, 'nu ledig, de schoorsteen toe'; Gerrit Jans naar Lutkewierum, nu Jan Aleffs van nr. 52 (1).
 1798: **Andrijs Gerrits** (2); Jan Aleffs (1).
 1799: **Andrijs Gerrits** (2), de wed. van Sent Johans (1).
 1800: **Andries Gerrits naar nr. 54, nu Gabius Nauta van Cubaard** (2); wed. Sent Johans naar nr. 54, 'nu ledig en de schoorsteen toe'.
 1801-1804: **Gabius Nauta** (2).
 1805: **G. Nauta** (1½)
 -----
 (1), (2) = aantal schoorstenen

Aanvulling, toelichting:

- Het huis werd door meerdere mensen bewoond, vaak tijdelijk en vaak door alleenstaanden. Beernt Geerts was gehuwd met Geeske Jacobs, belijdenis 28.4.1793, vertrokken in 1803 (Berent Gerrits niet te verwarren met Been Gerrits, in 1796 op nr. 41); Tjerk Andries' weduwe was Sieuke Anes; Gerrit Jans deed op 3.5.1795 als 'jongeman' belijdenis en vertrok op 4.12.1800 met attestatie naar Lutkewierum; de vermelde 'Juff. Sminia' is Titia van Sminia, ovl. Wommels 2.12.1797; Jan Alefs deed (ook als jongeman?) belijdenis op 17.4.1799; de weduwe van Sent/Sint Johans was Janke Heins, in 1810 lid van de kerkelijke gemeente Wommels-Hidaard.

1799: Een 'huisinge, tuin en bomen (...) waarvan de helft tot martini 1799 aan de vercopers sonder huur verblijft', met zijn stalt en ijsere platen', bezwaard met 7 st. [oorspronkelijk 6 st., JM] grondpacht aan de weduwe van H.W. Wiarda. Belast met het onderhoud van straten en goten,

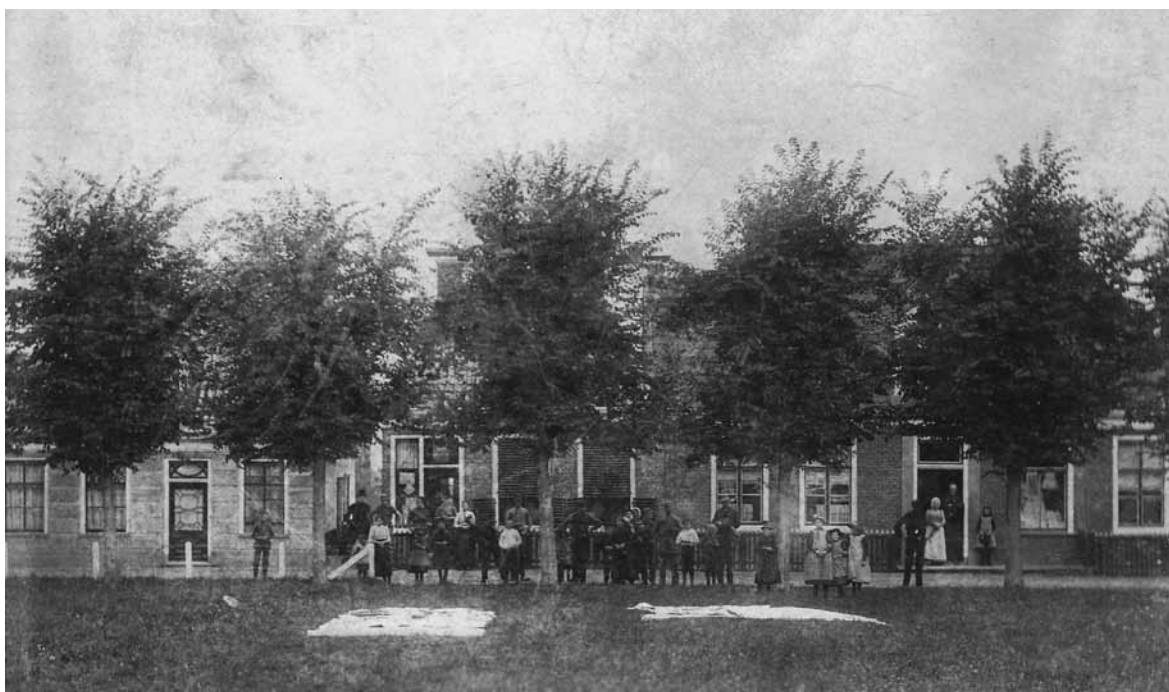

Foto 1: Rechts het koopmanshuis of de opvolger daarvan rond 1900, met in de deuropening waarschijnlijk de toenmalige bewoners-eigenaars Jelle Jans Hieminga (1836-1909) x Grietje Nannes Wagenaar (1846-1933). Het huis links daarvan werd in 1914 aangekocht door Rients Jelles Miedema en deels verbouwd tot etalage en atelier (zie foto 3).

met recht van een vrije opslag aan de noordkant in de Wijde Steeg (inv. 54, fol. 164v).

Naastliggers: Ate Gadses W [= Oepke Minnes], Jan Aukes N, de kerk (lees: Terp) O, Hendrik Cole Z.

Bewoners: **De verkopers.**

Verkopers: **Andries Gerrits en Foekien Johannes**, e.l. te Wommels.

Kopers: **Gavius Nauta en Ytie Clases**, e.l. te Kubaard.

Koopsom: 1200 carg.

Aanvulling, toelichting:

- De akte bevat een tegenstrijdigheid. Ate Gatses en Jan Aukes worden tegelijk als westelijke respectievelijk noordelijke naastligger vermeld. Maar Ate Gatses woonde van 1796 tot 1805 op speciekohier nr. 68, het huis ten noorden van de Wijde Steeg waar in 1801 ook Jan Aukes kwam te wonen. Jan Aukes was daarvoor (in 1799) boer en dus kán dat huis

toen al door Ate Gatses bewoond zijn geweest.

Ik denk dat in de akte een fout is gemaakt en dat in 1799 Minne Oepkes de westelijke naastligger van het koopmanshuis was. Opmerkelijk is verder dat in de akte van 1799 maar één westelijke naastligger wordt genoemd, terwijl daar in 1832 sprake is van twee naastliggers.

- Gavius/Gabius Nauta van Kubaard tr. 1e Ku 24.5.1772 Idje Clases van Britswerd, tr. 2e Wo 3.10.1802 Anna Hesselius wed. v. Oepke Minnes Vellinga van Wommels, zij eerder van Edens.

- 1786: Gaphius Nauta en IJttie Clases, e.l. te Kubaard, kopen de helft van sate stem nr. 5 op Tellens onder Wommels (inv. 53, fol. 145). In 1803 verzoeken Gabius, Siebren, Aaltje en Eeuwe Schroeder Nauta, wonend te Wommels, Sneek en Edens, als erfgenamen van hun oom Yge Mollema het collateraal met de 40^e penning te willen voldoen ‘volgens staat en

Foto 2: Het koopmanshuis rond 1905, met voor de ingang de bewoner-eigenaars Riens Jelles Miedema (1871-1928) en Trijntje Leenderts Runia (1873-1944), grootouders van de auteur. Het jongetje met de fiets is Jelle Rientzn Miedema (1897-1966), later met zijn vrouw Akke Ages Jongema (1897-1967) bewoners van het pand.

inventaris daarvan nader over te geven' (inv. 72, fol. 71).

- NB: Dit is tot nu toe de enige akte waarin de Wijde Steeg expliciet wordt vermeld en dan nog alleen in de omschrijving van het huis en niet als naastligger (wat voor een steeg niet ongebruikelijk was).
- 1799: Andries Gerrits wordt in de akte expliciet vermeld als noordelijke naastligger van Hendrik Cole/Collee (inv. 54, fol. 163; zie de vorige bijdrage). Andries Gerrits van Wommels tr. Wo 3.2.1765 Foekjen Johannes Born van Bolsward. In 1788 is hij mr. timmerman en hij verkoopt dan stukken los land onder Wommels (inv. 53, fol. 1780v e.v.). In 1800 kopen Andries en Foekje een kleiner huis op de westzijde van het Hiem (zie aldaar). Beiden zijn overleden in 1816 in huis no. 12.

1806: 'HEEDEN MORGEN 3 UUR, OVERLEED, zeer schielyk tot ons in-nig leedweezen, myn waarde Echtgenoot GAVIUS NAUTA, in den Ouderdom van 61 Jaare en 9 Maanden, zynde des voor-igen dags door eene Beroerte aangetast, geve van dit zoo aandoenlyk als onverwagt Sterfgeval, berigt aan Vrienden en Be-kenden. Wommels den 7 December 1806. ANNA HESSELIUS. Mede uit naam van des Overledenen eenigen Zoon. KLAAS NAUTA' (adv. LC 13.12.1806).

(Quotisatiekohier nr. 25)

1827: Te koop: 'Eene deftige en ruime HUI-ZINGE, bestaande in twee Kamers en Gang, met deszelfs Tuine en ruime Erf, staande en gelegen op het aangenaam(mste ...) gekwoteerd met no. 25, belend ten Oosten de algemene Straat, en ten Westen de Trekvaart, zeer geschikt tot allerlei affaires, laatst door de wed. *Gabius Nauta* bewoond, en

Foto 3: Het koopmanshuis ca. 1939 met links-boven het atelier. Het laatste pand bestaat nog, maar zonder balkon en geveltop.

met[t]er dood ontruimd; dadelijk na de finale toewijzing te aanvaarden. Waarop bij de provi-
sionele veiling geboden is de som van *f* 1595 : 75'
(digitaal archief LC 9.3.1827).

Aanvulling, toelichting:

- Het huis heeft in de advertentie als oostelijke naastligger 'de algemene Straat', d.i. de Terp, en als westelijke naastligger 'de Trekvaart'. Het laatste is opmerkelijk, want in 1832 stonden langs de Trekvaart – afgaand op Van der Vaart en Talsma 1994 – twee huizen (volgt).

1832a: Een 'huis en erf', perceel nr. 36, legger nr. 167, grootte 230 m² (Van der Gaast en Tolsma 1994:53).

Eigenaar: **Erven Klaas Gavius Nauta**, boer te Kubaard.

Aanvulling, toelichting:

- 1826: Overleden Wommels 11.12.1826 in huis no. 25 Anna Hesselius, ruim 72 jaar, geboren te Edens, dochter van Jentje Hesselius en Tjetske (...); eerst wed. van Oepke Minnes

Vellinga, laatst wed. van Gavius Nauta.

- Klaas Nauta van Kubaard, ovl. Kubaard 14.11.1819 (oud 45 j.), tr. Ku 5.3.1797 Trijntje Dirks (Dijkstra) van Burgwerd, ovl. Kubaard 14.10.1828, dr.v. Dirk Sikkes Dijkstra en Grietje Pieters Vellinga.

1842: Te koop: 'Eene zeer uitmuntende en welbetimmerde HEEREN- en KOOPMANS HUIZINGE, met twee daarachter staande ruime en sterke PAKHUIZEN, voorzien van uitmuntende Zolders, *alles voor weinige jaren nieuw gebouwd*, mitsgaders derzelve GROND, BLEEKVELD, TUIN en verdere ANNEXEN, staande en gelegen in de Buren te Wommels, en strekkende van af de publike straat tot aan de Trekvaart, kadastraal bekend sectie A, nos. 36 en 34, voor 3 roede 50 el; thans door *O.* en *T. J. Vellinga* wordende bewoond; en zulks in 2 perceelen als:

- a. Het Oostelijke Gedeelte, bestaande uit de Woonhuizinge met het daaraan staande Pakhuis, benevens den Tuin ten Zuiden; waarop geboden is *f* 3687.

Foto 4: De kort voor 1842 aan de Trekvaart gebouwde pakhuizen met daarin een 'betimmerde propere woonkamer en verdere geriefelijkheden', afgebroken in het laatste kwart van de vorige eeuw (foto JM ca. 1970).

b. Het Westelijke Gedeelte, zijnde het Pakhuis aan de Trekvaart, met daarin betimmerde propere Woonkamer en verdere geriefelijkheden; waarop geboden is *f* 1800' (adv. LC 18.2.1842; eerste curs. JM).

Verleden en heden

Terug in de tijd worden contouren van huizen en erven vager, tot zich patronen gaan aftekenen en zichtbaar wordt met welke ontwikkelingen we te maken hebben. Huizen dwars op de Trekvaart, bestaande uit voor- en achterhuizen – bewoond door schippers, ambachtslieden en alleenstaanden – maakten plaats voor koopmanshuizen langs de vaart, sommige voorzien van kaaszolders. Intussen werd de grond bij die huizen opgesplitst en bebouwd met nieuwe huizen langs de Terp. Eerder heb ik erop gewezen dat voor stukken pastorie- en vicariegrond in de burens maximaal 14 stuivers grondpacht werd betaald en dat latere grondpachten daarvan lijken te zijn afgeleid. Daarvan hebben we nu een nieuw voorbeeld. Voor het oudere (dubbel) huis aan de Vaart werd 8 stuivers grondpacht betaald en voor het nieuwere koopmanshuis aan de Terp 6 stuivers.

Met het ontstaan van een dubbele rij huizen tussen Terp en Trekvaart is sprake van de komst van stegen. Eén van die stegen, de Wijde Steeg op het midwesten van de Terp, is in deze bijdrage aan de orde is geweest. De benaming 'wijde steeg' is tot nu toe voor het eerst aangetroffen in een akte uit 1799, maar een 'nauwe steeg' – gelegen op het noordwesten van de Terp – wordt al in 1641 in een akte vermeld. Men zou denken dat de ene steeg bestond bij de gratie van de ander, maar dat blijkt niet uit de akten. Terwijl de Nauwe Steeg na 1641 ook '[al]gemene steeg' of 'kromme steeg' wordt genoemd, wordt de Wijde Steeg vóór 1799 omschreven als een 'vrije [door]gang'. Ik hoop in een ander verband nog eens op die stegen terug te komen. Hun benamingen vormen, met de grondpachten, aanwijzingen wanneer de eerste huizen aan de westzijde van de Terp werden gebouwd.

Verwijzingen: zie eerdere *Klaaikluten*.

Foto 5: Het atelier op de bovenverdieping van nu Terp nr. 44 had een balkon met een fraai hekwerk, rond 1965 door auteur dezes (geb. 1946) in de verf en op de foto gezet. Op de foto v.r.n.l.: Dirkje Visser, 'baas' Leendert Miedema (1900-1972) en Hiltje van Manen - de laatsten der Mohikanen wat het kleermakersvak in Wommels betreft.

Tinkpaniel foar sneuvelde fleantichbemanning Klaeiterp ûntbleate

Jan Folkerts

Op moandei 25 july 2011 waard op Klaeiterp yn oanwêzigens fan neiteam en pommeranten út binnen- en bûtenlân troch boargemaster Liemburg tegearre mei skoalbern út Wiuwert en Boazum in tinkpaniel ûntbleate ta oantinken oan de omkommen bemanning fan it yn 1941 op dit plak delstoarte fleantúch.

De gearkomste - mei mear as 100 oanwêzigen - sette út ein yn de tsjerke fan Boazum, dêr't boargemaster Liemburg in ynliedend wurd spruts en de ambassadeur fan Nij Seelân in taspraak hold. Fertsjintwurdigers fan de Luchtmacht en fan de organisearjende Stichting Missing Airmen Foundation wienen op 'e tekst oer de achtergrûn fan de berging fan fleantúchwakken en de skiednis fan it ûndersyk nei it by Klaeiterp delkommen

fleantúch, (sjoch ek it artikel fan Marre Sloots yn it foarige nûmer fan Klaaikluten). Dêrnei gie it selskip nei Klaeiterp dêr't de flaggen fan it Feriene Keninkryk, Nij Seelân, Nederlân en Fryslân al te sjen wiene, it tinkpaniel ûntbleate waard, de Last Post spile waard en ferskate krânsen dellein waarden. Spitigernôch wie it waar nochal min. Werom yn Boazum waard oan boargemaster Liemburg troch Hans Groeneweg fan de Stichting Missing Airmen Foundation it earste eksimplaar fan in folder oer it tinkpaniel oerlance. Omrop Fryslân radio en televyzje en de regionale en lokale parse hawwe wijdweidich berjocht dien fan it barren. De tekst op het ynformaasje-paniel is yn it Ingelsk en Nederlânsk.

(Foto: FJS)

Kort nieuws

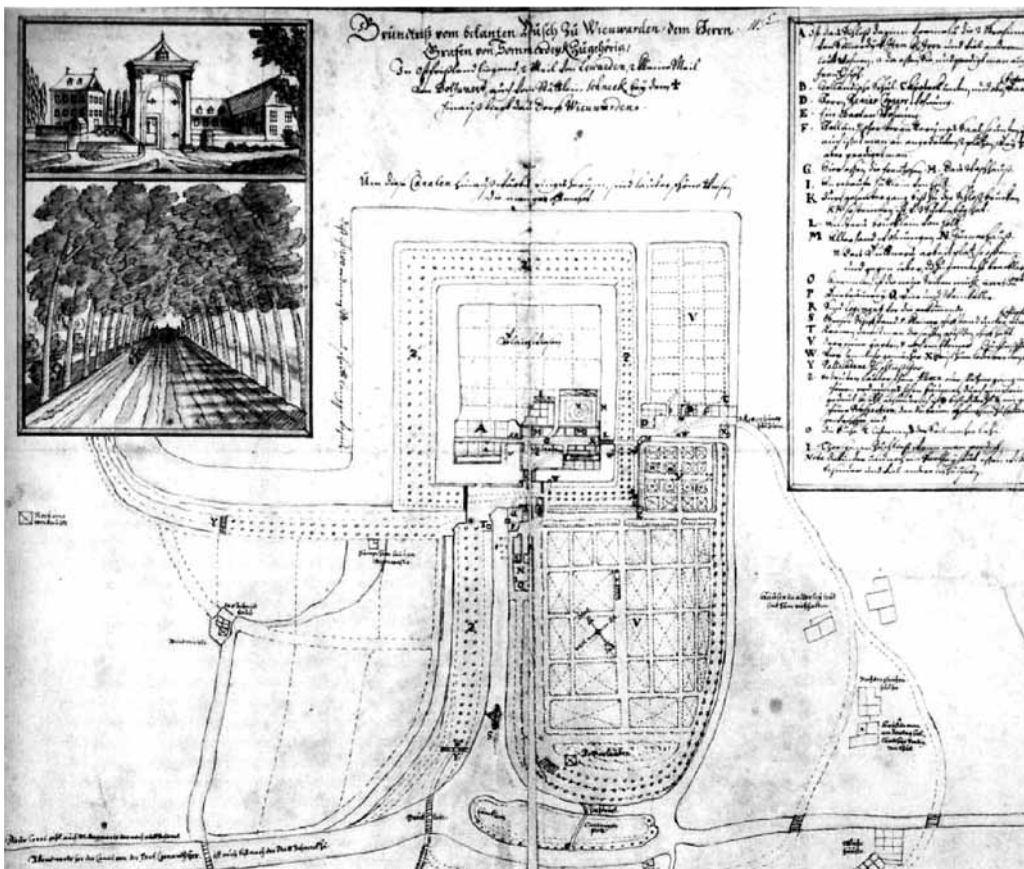
Proefsleufonderzoek naar Thetingastate

Zoals bekend is een plaatselijke werkgroep bezig met de geschiedenis van het vroegere Thetingastate bij Wiuwert, de state waar aan het einde van de zeventiende eeuw enkele honderden aanhangers van de sekte der Labadisten zich hadden gevestigd, onder wie de geleerde vrouwen Anna Maria van Schurman en Maria Sybilla Merian.

In 2010 is al een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Daaruit is gebleken dat het voormalige stateterrein nog vol archeologische resten zit. Voor een verder, grondiger onderzoek wordt nu in de tweede helft van 2011 een zogenaamd proef-

sleufonderzoek gedaan. Het gemeentebestuur van Littenseradiel heeft daarvoor begin juni een bijdrage van 10.000 euro beschikbaar gesteld. De provincie betaalt de rest van de kosten. Op basis van dit onderzoek kan definitief worden bepaald wat er met de gevonden resten in het landschap gedaan kan worden.

JF

Anna Maria van Schurman

Maria Sybilla Merian

Van het Bestuur

HIP

Zoals bekend verzorgt ArgHis het Historisch Informatiepunt (HIP) in de bibliotheek in Wommels. In de vorige Klaaikluten hebben we u verteld dat tot april het thema ‘oude dorpscafés’ was. Het volgende thema is ‘sport’. We hebben de vitrine ingericht met materialen van meer modernere sporten, maar die al vele jaren beoefend worden. Tot eind juli is er een expositie over sterke man Pieter Karst Bouma uit Winsum te bewonderen. Bouma doet sinds 2005 mee aan de Schotse Highland Games. In 2009 won hij de nationale titel. In het HIP zijn naast veel gewonnen prijzen ook foto’s van Bouma (28) te bekijken. Ook zijn er filmbeelden en is er een zeven kilo zware kogel, waarmee geworpen wordt, aanwezig. Dit materiaal zal eind juli worden vervangen door materiaal van het Freulebestuur. Wat er precies komt, weten we nog niet want de kopij moest eerder ingeleverd worden dan het samenstellen van het materiaal. Op onze Facebookpagina (www.facebook.com/groups/histoarysklittenseradiel) kunt u lezen wat er precies tentoongesteld wordt. U kunt dan vast ook enkele foto’s bekijken. Natuurlijk kunt u ook de bibliotheek bezoeken en de expositie zelf bekijken.

Hoe meldt u zich aan bij onze Facebookpagina?

Het bestuur wordt wel eens gevraagd hoe de donateurs en andere belangstellenden op de facebookpagina kunnen komen. Dat is heel eenvoudig. Het gaat als volgt:

1. Ga naar de website www.facebook.com
Als u nog geen lid bent van Facebook kunt u hier de nodige gegevens invullen en drukt u vervolgens op Registreren.
2. Daarna wordt gevraagd om één of twee woorden voor de beveiligingscontrole in te voeren. Voer deze beide woorden in.
3. Daarna komt u in: Stap 1. Vrienden zoeken. Klik op ‘deze stap overslaan’.
4. Daarna komt u in: Stap 2: Vul je profielinformatie in.
Vul eventueel de informatie in en klik op ‘opslaan en verdergaan’.
5. In het volgende scherm kunt u (opnieuw) vrienden toevoegen.
6. Daarna komt u in: Stap 3: Profielfoto invoeren. Eventueel kunt u hier een digitale foto toevoegen, maar dat hoeft niet. Druk op ‘overslaan’.
7. Daarna komt u in het hoofdscherm van Facebook.
Vul nu in het zoekveld in: [histoarysklittenseradiel](http://www.facebook.com/groups/histoarysklittenseradiel)
Facebook zoekt dan deze groep op.
8. Druk daarna op ‘vragen om lid te worden’.

Als u al een Facebook-account hebt, hoeft u alleen stap 7 uit te voeren.

Het verzoek komt dan binnen bij de beheerders van de site (Jan Folkerts en Klaas Abma). Zodra zij u hebben toegevoegd als lid van de groep krijgt u daarvan een e-mail. U kunt daarna de discussies en verhalen lezen en zelf ook bijdragen plaatsen.

Voor de goede orde: Facebook is gratis. Het kost u niets.

Donateurbijeenkomst Bears

Zaterdag 26 juni jl. is een kleine groep donateurs in Bears geweest voor de bezichtiging van de kerk en Unia State. Van het bijzondere kerkinterieur, met de preekstoel hebben we zeer genoten. In de kerk is ook een permanente expositie over staten en stinzen in Friesland.

Jaap Scheffer heeft de aanwezigen nog uitgebreid verteld over de opgravingen die er in het verleden zijn geweest en wat er zoal werd aangetroffen. Verder kon de luchtspiegeling Uniastate worden bezocht. Het weer was echter niet zo mooi om nu rustig in het gras te gaan zitten en te genieten van de geschiedenis die hier gewoon voelbaar is.

Einde Klaaikluten!

In het decembernummer van 2010 meldde ik al dat het ArgHis bestuur nadacht over het vervangen van Klaaikluten door de website www.histoarysklittenseradiel.nl. Enerzijds komt dat doordat Philippus Breuker als redacteur gestopt is en dat de andere, Jelle Miedema, er eind dit jaar mee ophoudt. Anderzijds wil ArgHis ook met de tijd meegaan en dus digitaal worden. Het bestuur heeft de knoop doorgehakt. Het vraagteken uit het decembernummer wordt nu dus een uitroepteken. Het volgende nummer, het decembernummer van 2011 wordt dus het laatste nummer van Klaaikluten.

We zijn inmiddels zover dat de artikelen die vanaf 2001 in Klaaikluten verschenen zijn inmiddels op de nieuwe site staan. Iedereen kan deze dus inzien. Dit zal regelmatig 'ververst' worden met nieuwe artikelen.

Om de donateurs die internet nog niet zo

mchtig zijn tegemoet te komen, zullen we hen de artikelen toesturen. Dat zal dan niet meer gebeuren als een apart boekwerkje, maar in de vorm van losse artikelen. Alle donateurs zullen in het najaar daarover schriftelijk worden benaderd.

Met vriendelijke groeten

Klaas Abma
Voorzitter ArgHis

Tekening op achterkant omslag:
Een hoekje Hennaarderadeel in de jaren zestig van de vorige eeuw. Wie weet waar dit is? De oplossing komt over twee weken op de website van Arghis.

